

Text v kontextoch
(Text v interdisciplinárnych interpretáciách)
Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie

Lukáš Šutor
(ed.)

Košice 2018

Redaktor a zostavovateľ: PhDr. Lukáš Šutor, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
doc. ThLic. Jaroslav Brož, Th.D. S.S.L.

Jazyková redakcia: Mgr. Lucia Jasinská, PhD.

Publikácia vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0736/15 Metodologické prieniky do (re)interpretácie diel slovenskej a svetovej literatúry (vedúci projektu prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
(Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach)
Gréckokatolícka eparchia Košice

© Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach 2018

Všetky práva sú vyhradené. Toto dielo (ani žiadnu jeho časť) nie je možné reprodukovat', ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho súhlasu majiteľov autorských práv.

ISBN 978-80-8152-594-0

OBSAH

Úvodné slovo 5

Biblické texty

Anton Fabian: *Cesta vedy a hermeneutika viery v prístupe k biblickým textom* 9

Massimo Grilli: *Text, pragmatika a interpretácia – Ako text vytvára svojho čitateľa* 23

Jozef Jančovič: *Narativita na počiatku – Profil a efektivita narativity dvoch perikop o stvorení sveta v Gn 1–3* 41

Róbert Jäger: *Text ako intencionálna intervencia – Profil a pragmatika literárneho žanru evanjelia* 77

Jozef Mlacek: *Signály intertextovosti v procese formovania systému žánrov náboženského štýlu* 101

Ján Sabol: *Tendencia k homeostáze semiotických štruktúr v biblickom texte* 133

Blažej Štrba: *Nebezpečenstvá pri prechode Jordánom podľa exegetov* 155

Umelecké a mediálne texty

Marián Andričík: <i>Dekonštrukcia a preklad</i>	197
Markéta Andričíková: <i>Hľadanie zmyslu a posväcovanie priestoru (Symbolika obrázkovej knihy Dierožrút Slavky Liptákovej a Fera Liptáka)</i>	207
Marián Gladiš: <i>RAPortáž – špecifická podoba spravodajského textu v slovenskom komerčnom elektronickom mediálnom priestore</i>	223
Martin Golema: <i>Text a „textualisti“ v dobe sekundárnej orality</i>	241
Jozef Puchala: <i>Umberto Eco: Nulté číslo</i>	271
Ján S. Sabol: <i>Rozprávkový príbeh ako prototext vo vzťahu k televíznym adaptáciám</i>	289
Lukáš Šutor: <i>Príspevok klasickej sociokultúrnej antropológie k výskumu ľudovej slovesnosti alebo Ako čítajú ľudové čarodejné rozprávky antropológovia umenia</i>	297

Úvodné slovo

Predložené štúdie sú upravené príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom *Text v kontextoch (Text v interdisciplinárnych interpretáciách)*, ktorá bola usporiadaná v Košiciach 25. – 26. 10. 2016 Katedrou slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach v spolupráci s Gréckokatolíckou eparchiou Košice.

Zámerom interdisciplinárne ladenej konferencie bolo vytvorenie priestoru na dialóg medzi rôznymi smermi moderných lingvistických, literárnovedných, kulturológických, masmediologických a filozofických výskumov, špecificky sa formujúcich v prostredí skúmania náboženských, umeleckých a mediálnych textov. Širšie koncipovaná téma konferencie sa snažila rešpektovať rôznorodosť zastúpených odborov. Aj z tohto dôvodu organizátori cítili potrebu naznačiť, nie však striktno vymedziť, smer uvažovania (predovšetkým svojho vlastného) o takom všeobecnom fenoméne, akým je text. V anotácii konferencie preto ponúkli štyri metafory: text ako „okno“, text ako „zrkadlo“, text ako „hra“ a text ako „most“.

Autori sa vo svojich príspevkoch zámerne pohybovali na hraniciach vlastných disciplín, prijali ponuku konferencie na interdisciplinárny dialóg a vytvárali originálne medziodborové presahy a prepojenia. Predpokladaná diferencovanosť prístupov k fenoménu textu sa v publikovaných verziách štúdií po dopracovaní – v mnohých prípadoch po značnom rozšírení príspevkov – ešte viac zvýraznila.

Medziodborové presahy vznikali vo viacerých rovinách, za všetky spomenieme oblasť, kde sa prejavili najciteľnejšie. Z organizačného pozadia konferencie možno vycítiť vplyv dvoch výrazných akademických prostredí: teologického a filologicko-mediálneho. Aj keď autori z teologických pracovísk vo všeobec-

nosti inklinovali viac k biblickým textom, toto rozdelenie sa v konkrétnych štúdiách ukázalo len ako východiskové. Viacerí teológovia aplikovali literárnovedné metódy analýzy a interpretácie, naproti tomu autori z odboru lingvistiky upriamili svoju pozornosť na biblické texty. Túto dichotómiu sme v prospech lepšej orientácie (a zároveň ponúkajúcej sa proporčnosti záujmu o biblické/nebiblické texty) zachovali aj pri rozdelení príspevkov v obsahu. Prvú časť zborníka tak tvoria štúdie so zameraním na biblické texty, druhú časť štúdie skúmajúce – žánrovo rôznorodé – umelecké a mediálne texty.

Pri celkovej charakteristike zborníka by sme chceli upozorniť ešte na jednu zaujímavú tendenciu. Štúdie reflektujúce biblické texty nenarúšajú konvenčné vnímanie kategórie textu. Dôležitú úlohu tu hrá, podľa nás, práve fakt, že ide o biblické texty. Diferencovanosť prístupov týchto štúdií by sa dala spojiť skôr s variovaním kategórie kontextu, čo pri jednotlivých autoroch znamená predovšetkým používanie širokej škály interpretačných stratégií. Pri štúdiách so zameraním na umelecké a mediálne texty možno vidieť opačný trend – systematické narúšanie kategórie textu ako uzavretého graficko-slovesného (či formálno-významového) celku. Takéto tradičné vnímanie textu je od autora k autorovi relativizované netextovými atribútmi či kontextmi, ako sú výtvarnosť, orálnosť, hudobnosť, performatívnosť či dekonštrukcia.

Publikácia *Text v kontextoch* (*Text v interdisciplinárnych interpretáciách*) je prvým vedeckým výstupom dlhodobého kontaktu dvoch samostatných výskumných prostredí s vlastným tradičným predmetom výskumu. Ako sa však ukázalo už na konferencii (najmä v jej diskusných častiach) a ako to výstižne dokazujú predložené štúdie, zamýšľaná interdisciplinarita nebola len žiaducim akademickým apriorizmom, ale skutočným živým dialógom.

Lukáš Šutor

Biblické texty

Text a „textualisti“ v dobe sekundárnej orality¹

Martin Golema

(Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici)

K teórii textu a komunikácie zaujímavo prispeli výskumy Waltera Onga. Boli orientované na dejiny textu pred epochou literatúry alebo, inak a trochu paradoxne povedané, na dejiny textu pred epochou písaného či tlačeného textu. Nadviazali pritom na tradíciu výkladu, ktorá významné prelomy vo vývoji kultúry nezdôvodňovala len sociálno-historicky, ale všímal sa aj (a to predovšetkým) ich mediálno-historický rozmer, všímal sa zvláštnosti predpísomných kultúr a mohutné zmeny, ktoré privodilo objavenie a rozšírenie písma ako nového média (torontská škola).

Postupné veľké historické preskupovanie síl orality a gramotnosti je Ongovým slovníkom rozpisateľné do nasledujúcich štádií: „primárna oralita“, po ktorej prichádza „reziduálna oralita spájaná s rastúcou gramotnosťou“.² Až neskôr nastupuje „vyspelá gramotnosť“, pre ktorú je charakteristickým štýlom myslenia textualizmus, tu sa však Ongove dejiny kultúry nekončia, ďalšou etapou mediálno-historického vývoja je zvláštna a odlišiteľná „gramotná oralita tzv. sekundárnej orálnej kultúry“.

Centrálna Ongova téza upozorňuje, že už od čias objavenia písma a ešte viac od čias masívneho rozšírenia knižnice je nám vlast-

¹ Štúdia je výsledkom riešenia projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied, číslo 1/0590/16 (*Literatúra ako literárne konanie a jej konceptualizácia v kľúčových metaforách vzdelávacieho systému*).

² „Dietľom“ reziduálnej orality spojené s rastúcou gramotnosťou je napr. stredoveká univerzita, univerzitné prostredie bolo podľa Onga zvláštnou zmesou orality (dišputácie) a textovosti (komentáre písaných diel) (Ong, 2006, s. 177).

ná veľmi „textualizovaná“ predstava jazyka, jazyk je pre nás v samotnom jadre niečím napísaným (Ong, 2006, s. 148), písaný, neskôr tlačенý text, teda „grafelekt“, je pre nás najúplnejšou, paradigmatickou formou jazyka, naše myslenie je/bolo preto dlhý čas prísne a nie náhodou viazané na text.

Na hranice možností tohto ustáleného, podľa Ongovho termínu „textualistického“ uvažovania však už narážame v čase, keď nás nové technológie zaznamenávajú, akumulácie a prenosu reči a jej kontextov posotili do úplne novej situácie, do situácie tzv. „sekundárnej orality“ (teda znovu sa presadzujúcej, tlačenej text do úadia odsúvajúcej a milovníkov písaných textov niekedy dosť rozčulujúcej orality telefónov, rozhlasu, televízie a tiež ďalších nových médií). Problém vzniká, keď napr. chceme premýšľať o takých nových fenoménoch, ako je súčasné „beztextové“, teda k oralite sa programovo hlásiace performančné umenie³. Ako prototypový príklad „beztextového“ básnického umenia možno uviesť fenomén tzv. „*slam poetry*“. Predstavuje zvláštnu (z pohľadu literárnovedného „mainstreamu“ určite neprototypovú) odnož súčasnej slovenskej poézie, ktorá má pôvod v USA a v záp. Európe (no dá sa vnímať aj ako „repríza“ niečoho podstatne staršieho). Ide o beztextové (v zmysle bez tlačenej či písanej textu existujúcej) performančné umenie, ktoré sa postupne inštitucionalizuje, napr. aj na známych slovenských mládežníckych festivaloch. Produkty k nemu sa hlásiacich orálnych performancií sú v princípe improvizované, nerátajú so zápisom do grafelektu (teda ani s precizovaním formy či obsahu, ktoré umožňuje iba písmo). Svedčí im skôr videozáznam (snímajúci aj niektoré vybrané okolnosti, kontexty rečového aktu), ktorý sa však tiež nevyrovná bezprostrednej účasti na podujatí v publiku, umožňujúcej už snímať podstatne komplexnejšie kon-

³ O podstatných kontextoch nástupu performančného umenia podrobne Sládek (2010).

textové súvislosti⁴. Vzдорujú teda až principiálne „deoralizácii“ (textovému zápisu, zachyteniu, uskladneniu), ich prípadný prepis/zápis by navyše nevyznel ani legitímne, ani zaujímavo. Skôr ako o bezproblémový zápis by muselo ísť o intermediálny preklad, teda transformáciu zámerne „beztextových“ orálnych performancií (majúcich svoje špecifické charakteristiky a pravidlá, Ong ich podrobne analyzuje a označuje ako psychodynamické pravidlá ústneho prednesu netotožného však s čítaním napísaných textov ani s ich memorovaním) do grafelektu (písanej jazyka, textu, majúceho už iné charakteristiky a pravidlá). Ich zápis je teda nežiaduci, zlikvidoval by totiž všetko to, na čom táto poézia stojí.⁵

Ak by sme na ňom trvali, museli by sme „*slam poetry*“ pretvoriť z prchavej, nezachytiteľnej do kontextu vrastenej komplexnej zvukovo-vizuálnej verzie v zmysle požiadaviek pre ňu cudzieho média (písma), transformovať/preložiť ju do grafelektu, teda písanej textovej jazyka (dodávame, že by, aj vďaka zvláštnym psychodynamickým vlastnostiam orálneho prednesu, nevyzerala vo verne urobenej textovej verzii práve najlepšie).

Slovenská „*slam poetry*“ sa nám zatiaľ môže oprávnene javiť skôr ako okrajový, nie práve prototypový literárny fenomén spojený s mládežníckymi subkultúrami a kontrakultúrami (podobne napr. aj nelietajúceho pštrosa, kura či tučniaka možno len ťažko považovať za úplne „prototypových“ vtákov). Do novej situácie sa

⁴ Známý obhajca kultúry hovoreného slova (zároveň tiež kritik tlačenej slova a „prorok“ elektronických médií) Marshall McLuhan upozorňoval, že tlač poskytuje len „úžky“ komunikačný kanál, oproti ktorému je orálna reč – v pôvodnej podobe osobný styk, ktorý je napr. plný gest a dotykov – podstatne komplexnejšia. Ak má byť ideálom komunikácie vnútorné ľudské stretávanie, potom je písmo „*pouhým smutným stínom ideálu*“ (citované podľa Gleick, J., s. 45).

⁵ Na ilustráciu nám môže poslúžiť videozáznam: „*Slam poetry (Literárny stan Martinus sk, Bažant Pohoda 2013)*“ [2017- 10-01]. Dostupné na internete: < <https://www.youtube.com/watch?v=qVbNQcACnwg>; názov je z anglického slova *slam* – buchnúť, plesnúť (napr. dverami).

však dostávame aj v dôsledku udelenia tohtoročnej Nobelovej ceny za literatúru pesničkárovi Bobovi Dylanovi. Úspech jeho podobne neprototypovej (pretože netextovej) poézie je vysvetľovaný aj ako dôsledok klesajúceho zájmu (reflektovaného? skúmaného?) o písanú (textovú) poéziu. „*Pokud si básnik nekoupí harmoniku alebo kytaru a nezačne sám skládať piesne, ťažko osloví publikum mimo vlastnej branže... S Dylanem se pro široké publikum poprvé „lyrika“ vrací zpátky ke svým kořenům, tedy k lyře a zpěvu – k původnímu, dvoudomému podání, které se zúžilo v úsvitu modernity v pouze „psaný hlas“ literárního romantismu.*“ (Skovajsa, online). Dodávame, že Bob Dylan údajne nikdy nezahrál ani jednu pieseň dvakrát rovnako, a to ani melodicky, ani textovo. Do pozornosti literárnej vedy sa teda tlačia, a to nielen udelením tohtoročnej Nobelovej ceny za literatúru, aj prchavejšie, menej zovreté, skôr „kontextové“ ako textové komunikačné výtvary. Ťažko nájsť lepšiu ilustráciu tohto (staro)nového štýlu literárnych konaní, ako je už spomenutá „*slam poetry*“. Literárny, teda obvykle tlačенý text starého štýlu (kniha) sa dnes stáva z predtým privilegovaného a takmer monopolne vládnuceho média iba jednou z nie práve najpopulárnejších mediálnych ponúk a my ortodoxní „textualisti“ sa v očiach niektorých našich kritikov, nadšencov pre nové mediálne trendy, nechtiac stávame „gutenbergovskými fosíliami“. Ak však využijeme (a v niečom aj zradikalizujeme) explanačný potenciál Ongovho konceptu „sekundárnej orality“, literárny fenomén „*slam poetry*“ sa nám nemusí javiť iba ako prekvapivá chvíľková anomália (a už vôbec nie ako americká „novinka“), ale aj ako jeden z očakávateľných výsledkov búrlivého mediálneho vývoja, v rámci ktorého sa mediálne ťažisko spoločnosti opäť posúva od (písaného) textu smerom k oralite.

Koncept sekundárnej orality vysvetľuje, a to dosť končízne, aj zrejmý fakt, že: „*Od nástupu šedesátých let ztrácí psaná poezie*

širší publikum. Tato krize je v něčem plodná – poezie se může vydat ve svých formách dál k vizuálním a zvukovým experimentům, jež právě v šedesátých letech vrcholí. Ztrácí tím však čtenáře – výjimku tvoří básníci, kritici, studenti a učitelé literatury. Americký básník Randall Jarell asi pravdivě napsal, že „Bůh vzal básníkům čtenáře, ale dal jim studenty.““⁶ (Skovajsa, online).

Je čas v krátkosti predstaviť kontext, z ktorého som vyňal termíny textualisti, grafolekt, deoralizácia. Pre túto štúdiu hlavný inšpiračný zdroj W. Ong definoval svoju špecifickú pozíciu tak, že na tzv. „textualistov“ nadviazal a zároveň sa od nich v určitých bodoch kriticky dištancoval. Urobil to s cieľom „oslobodiť našu myseľ“, ktorá sa „príliš viaže na text“. Podľa Onga zrod a stručné dejiny textualizmu vyzerajú asi takto: prototypové príklady myslenia viazaného na text predstavuje ruský formalizmus a „nová kritika“ so svojimi typicky „dielocentrickými“ postojmi. Písané dielo v ich rámci predstavuje vysoko autonómny diskurz, zaujíma ich autonómne, vnútorné bytie básne, preto do veľkej miery minimalizujú, či až úplne eliminujú záujem o „posolstvo“, zdroje, históriu básne či jej vzťah k básnikovmu životu.

Smery predchádzajúce formalizmu a „novej kritike“ vychádzali ešte z reziduálne orálnej tradície, uchovávali si aj preto viac alebo menej staršiu „kontextovú“ mentalitu⁷ (ale len ako postupne sa

⁶ Celkom prirodzenou baštou nás „textualistov“ [či poslednou „rezerváciou vymierajúcej kultúrnej techniky“ (Úvod do literárnej vedy, 1999, s. 11)] je teda univerzitné prostredie.

⁷ Postupné vytrácanie „kontextovej mentality“ z literárnej vedy prežíva staršia generácia literárnych vedcov ako vážnu stratu, charakteristické je napr. vyjadrenie V. Petrika: „... literárna história v podstate zanikla. Nahradila ju interpretácia textov. To je síce osožné, ale nenahrádza to pohľad, ktorý videl autora komplexne. Literárna história si nevšímala iba samotný text, ale aj autorov literárny životopis, dobu, v ktorej pôsobil, a všetko dávala do súvisu. Keď teraz niekto iba interpretuje text, mnohé veci mu unikajú. Môže síce povedať, že ten-ktorý spisovateľ bol schopný alebo neschopný, ale obchádza vývinový moment, čo jeho

stráčajúce dedičstvo starej orality) a často pritom zanedbávali text. Textová mentalita, ktorá sa dominantne presadila až s nástupom formalizmu, „novej kritiky“ a neskôr štrukturalizmu, však po výraznom a veľmi plodnom období dominancie ustupuje, transformuje sa, jej staršie verzie sa stávajú predmetom kritiky. Problematicuje samu seba, čo podľa Onga úzko súvisí hlavne s nástupom sekundárnej gramotnej orality, teda s masívnym nástupom nových médií. „*Textualistická kritika textovosti*“, ktorá je „*nesporne brilantná*“ a do istej miery koná dobrú službu, sa sama príliš viaže na text (Ong, 2006, s. 188). Ong ju vo viacerých smeroch ďalej radikalizuje, tvoriac si osobitnú, konzistentnú, no už programovo netextualistickú teoretickú platformu.

Ak aj v dobe mohutného nástupu s oralitou spriaznených médií naše myslenie zostáva stále len a hlavne textové, Ong upozorňuje, že písané a tlačené texty môžu byť „falošným podložíom“ (Ong, 2006, s. 188), text je pre neho vo svojej podstate orálny pretext (Ong, 2006, s. 188). V jeho ponímaní sa to napr. veľmi zásadne týka aj pôvodne ústneho a až neskôr zapísaného evanjelia ako jedného z kľúčových, evidentne mediálne uchopiteľných problémov v biblistike. Upozorňuje, že pre biblické štúdiá sú vzťahy orality a gramotnosti stále veľkou výzvou, biblistika vytvorila najrozsiahlejší súbor textových komentárov na svete, na jej počiatku však stoja dva mediálne rozdielne varianty, teda ústne a písané evanjelium (Ong, 2006, s. 193).

Ong nás aj preto odkazuje na veľmi pozorné a nové štúdium starších orálnych kultúr, takéto štúdium totiž môže vo viacerých aspektoch osvetliť našu dobu ako dobu „sekundárnej gramotnej orality“. Napr. nové štúdium Homéra (teda dnes už dokázateľne

dielo znamenalo v čase, keď vznikalo. Unikajú nám tak napríklad generačné súvislosti.“ (Petrík, 2014, online).

orálne komponovaných „homérskech“ eposov; Parry, 1971) môže v mnohom osvetliť fenomén televízie ako v princípe orálneho média. Naša donedávna dominantne textová „kultúra knihy“ (deklarujeme sa často ako „národ knihy“, čo však z nás zostane, ak sa mediálne zvyklosti radikálne zmenia?) je aktuálne nútená absorbovať – či už bez protestov, alebo s nimi – aj kontextovejšie, prchavejšie formy digitálnej, elektronickej komunikácie odsúvajúce písaný či tlačенý text kamsi do úzadia.

Rozdiely medzi svetom starej primárnej (i novej sekundárnej) orality a svetom vyspelej gramotnosti, ktorej duchom sme stále tak silno zasiahnutí, sú značné, napr. orálne kultúry v princípe nevnímajú jazyk ako štruktúru. Nevnímajú jazyk ako analógiu stavby alebo iného priestorového objektu. Architektúra (ako zdrojová oblasť početných a vplyvných metafor) pre nich nemá s jazykom nič spoločné (Ong, 2006, 189), no my vieme, že zo štrukturalizmu (ako prototypového textualizmu) nevyhnutne plyní, že, naopak, má (Ong, 2006, s. 189). Upozorňujem aj na dnes tu testované hermeneutické (konceptuálne) metafory textu ako okno či most, ktoré však už akcentujú spájacie architektonické štruktúry smerujúce mimo „budovy“, teda mimo textu, odkazujúce veľmi zreteľne bádateľov nad rámec čisto textovo imanentnej analýzy, teda aj na pozorné štúdium kontextov.

Ak by nám mal byť Ong priamo a jasne užitočný v dnešnej deba-
te, nebude to v zmysle jeho priameho príklonu k niektorej z pre-
diskutovaných hermeneutických konceptuálnych metafor (text
ako okno, zrkadlo, hra či most), zaujímavá je skôr Ongova zásadná
kritika iných vplyvných a väčšinou nerefektovaných (textualistic-
kých?) metaforických konceptov typu: text je „dátové úložisko“,
text je „informácia“, komunikácia je „dátový prenos“ či „informač-
ný tok“.

Kritizovaný textualistický model komunikácie popisuje Ong (jemne ironicky) takto: Komunikácia používa akýsi „kanál (či potrubí) k prenosu jednotiek určitého materiálu“, ktorý označujeme ako informácie (Ong, 2006, s. 195). „Má mysl je cosi ako krabice, z níž vyndám „informaci“, zakóduji ji (což znamená, že ji upravím podle velikosti a tvaru potrubí, jímž bude procházet) a vložím ji do jednoho konce potrubí (čili média, tedy něčeho, co se nachází mezi dvěma jinými věcmi). Z jednoho konce potrubí se „informace“ dostane na jeho druhý konec, kde ji někdo dekoduje (upraví do původního tvaru a velikosti) a vloží si ji do své vlastní nádoby či krabice, které se říká mysl“. Tento model síce má „cosi společného s lidskou komunikací, nicméně při bližším ohledání zjistíme, že komunikační akt zkresluje a mění k nepoznání“ (Ong, 2006, s. 196).

V tomto elegantne jednoduchom, intuitívne ľahko prijateľnom a asi aj preto „mainstreamovo“ stále prijímanom a využívanom „mediálnom modeli“ komunikácie sa teda správa/informácia (ako predmet v nádobe) presúva z miesta odosielateľa na miesto príjemcu, čo však Ong v princípe odmieta. Podobne jednoduchý, alternatívny, intuitívne prijateľný či ľahko v školách šíriteľný model nám však nenúka, ukazuje len (a to dosť presvedčivo), že veci môžu byť zložitejšie, ako sa nám javia. Neponúka však žiadny alternatívny model, nenachádza totiž žiadnu vhodnú zdrojovú oblasť, z ktorej by, s cieľom osvetliť túto komplikovanú záležitosť, vylúpil vhodnú metaforu a „skokovo“ ju preniesol (v štýle veľkých poetov vedy, ktorých výkon občas tak nutne potrebujeme) do príslušnej problemovej oblasti: „Ve fyzickém univerzu neexistuje žádný vhodný model pro tuto operaci vědomí, která je typicky lidskou záležitostí a která naznačuje schopnost člověka vytvářet skutečná společenství, která sdílí vnitřně, intersubjektivně s jinými lidmi“ (Ong, 2006, s. 197).

Nápadná a dnes plošne rozšírená ochota žiť s týmto elegantným, no krajne zjednodušujúcim „mediálnym modelom“ komunikácie⁸ podľa Onga zvlášť úzko súvisí aj s tým, že sme dlhodobo boli zásadne formovaní chirografickým, písomným prostredím. Pri komunikácii hlavne prostredníctvom tlačenej knihy (textu) sa zneviditeľňujú (či ľahko „odfiltrujú“) viaceré zavádzajúce (teda problémové) aspekty tohto modelu⁹ a, naopak, práve pri tomto (na grafolekte,

⁸ Iniciátori konštruktivistického myslenia, chilskí biológovia Maturana a Varela, tento bežný model spochybňujú takmer rovnakým spôsobom: „... nervový systém „nezachycuje informace“ z prostředí (jak často slycháváme). Naopak, ztvárňuje svět tím, že sám specifikuje, které konfigurace prostředí jsou perturbace a které změny tudíž tyto perturbace v organismu spustí. Tolik nadužívaná metafora o mozku jako počítači je nejen pochybná, nýbrž přímo scestná“ (Maturana – Varela, 2016, s. 149). V krátkom zhrnutí nadpísanom *Metafora o komunikačním kanálu* uvádzajú toto: „... biologicky vzato při komunikaci nic takového jako „předávaná informace“ neexistuje ... Tento závěr je však ohromující, jenom pokud se zuby nechty bráníme zpochybnit nejčastěji používanou metaforu, která se při popisu komunikace rozšířila. Podle této metafory o kanálu je komunikace cosi, co se na jednom místě vytvoří, pak se přesouvá kanálem a na konci se předá příjemci. Takže máme cosi, co se sděluje, a toto sdělované cosi je integrální součástí toho, co se přesouvá komunikačním kanálem. Takto jsme navyklí chápat „informaci“ jako něco, co je obsaženo v obraze, v objektu nebo nejzřetelněji v tištěném slově (zvýraznil M. G.)... Fenomén komunikace nezáleží na tom, co se předává, nýbrž na tom, co se děje s tím, kdo přijímá. A to je něco zcela jiného, než když řekneme, že „se informace předávají““ (Maturana – Varela, 2016, s. 172 – 173). Komplexnejší obraz vzniku „informácie“ až vo vnútri poznávajúceho/konajúceho systému podávajú citovaní biológovia aj cez inú skvelú metaforu: „... účinek projekce určitého obrazu na sítnici je na hony vzdálen zjednodušující představě telefonní linky vedoucí k přijímači. Jde tu spíše o jakýsi hlas (perturbaci), který se přidává k mnoha dalším hlasům při rodinné hádce (vztahům aktivity mezi všemi souběžnými propojeními), v níž dosažený konsenzus akci nebude záviset na tom, co říká jakýkoli jednotlivý člen rodinného klanu“ (Maturana – Varela, 2016, s. 144). Svoj koncept komunikácie ako konania (teda nie prenosu informácie) ozrejmuje takto: „Pod pojmem „komunikace“ budeme tedy rozumět vzájemné spouštění koordinovaných forem chování, k nimž dochází mezi členy určité sociální jednotky... Za komunikaci považujeme behaviorální koordinaci...“ (Maturana – Varela, 2016, s. 171).

⁹ „Zvýrazňovaním“ a „ukrývaním“ viacerých záležitostí v spojitosti s „potrubnou metaforou“ komunikácie (teda so systémovo prepojeným zhlukom metaforických výrazov zliatym do jednej konceptuálnej metafory), účinne „maskujúcou“

teda na tlačenej knihe postavenom) mediálnom štýle komunikácie do popredia vystupuje jeho jednoduchá elegancia, značná explanačná sila a aj iné zrejme prednosti.

Aj dnes, keď naše staré konceptualizácie (konceptuálne metafo-ry) nutne prispôbujeme počítačovému veku (Ong, 2006, s. 192), je tento Ongom kritizovaný „mediálny model“ stále vplyvný, určujúci a dominujúci, takpovediac zľudovel (jeho prototyp, utkaný z telesne ukotvených metafor, „ľudový“ už totiž dlhodobo bol a dnes, vďaka vylepšeniam expertov, máme do činenia aj s jeho rôznymi „upgradeovanými“, sofistikovanejšími verziami). Je boha-to využívaný v školskej praxi na všetkých stupňoch škôl i vo vzde-lávacích politikách (aj tých, ktoré sa hlásia k pedagogickému konštruktivismu, no nedovidia či nechcú dovidieť do všetkých jeho radikálnych dôsledkov). Umožňuje vcelku pohodlné (apriórne) sta-novovanie hraníc významu: význam sídli jednoducho v texte, preto je text dátové úložisko a ľudská komunikácia (nelišiaca sa v ničom podstatnom napr. od komunikácie počítačov) je v princípe jedno-duchý dátový prenos.¹⁰ Jediným vážnym problémom, ktorý môže

isté aspekty ľudských komunikatívnych procesov, sa zaoberá detailnejšie Lakoff – Johnson (2002, s. 22 – 25).

¹⁰ Takto zjednodušené sa na ľudskú komunikáciu nahliada v rámci tzv. „inžinier-skeho prístupu“ rozpracovaného v rámci tzv. „kybernetiky prvého stupňa“ vy-stavanej veľmi zreteľne na analógiách a metaforike z oblasti strojových (počíta-čových) zariadení. Zdrojová oblasť kľúčových konceptuálnych metafor, pomo-cou ktorých aj dnes veľmi často, väčšinou nereflektovane, no v princípe „inži-niersky“ popisujeme ľudskú komunikáciu, bola „zameraná“ a „vyťažovaná“ v rám-ci historicky situovaného a konkrétne technické problémy riešiaceho úsilia Nor-berta Wienera. V knihe „vydané v roce 1948 pod příznačně definujícím názvem „Kybernetika, aneb věda o kontrole a komunikaci živočichů a strojů“ sa Wiener inšpiroval „výsledky válečných a předválečných výzkumů v oblasti mechanických řídicích systémů jako servomechanismů a dělostřeleckých zaměřovacích systémů a soudobým vývojem v oblasti matematické teorie komunikace (nebo informace) Claude Shannona“ (Heylingen – Joslyn, 2001, s. 3). Viaceré deficity ním sform-ovaného „inžinierskeho prístupu“, vyskladaného zo strojových a počítačových konceptuálnych metafor, sa však pre časť kybernetikov stali zrejme, až keď sa

tento prístup testoval na živých organizmoch či sociálnych systémoch, tu sa „in-žiniersky prístup“ javil ako nedostatočný [„Kybernetika se vedle zkoumání člo-věkem vytvořených, umělých systémů zaměřuje i na přirozeně evolučně vzniklé systémy, jakými jsou organismy a společnosti, které mají své vlastní cíle a ne-jsou kontrolovány svými stvořiteli“ (Heylingen – Joslyn, 2001, s. 4)]. Výsledkom následných vnútorných pnutí medzi kybernetikmi bola pozoruhodná „schizma“, ktorá však má nielen zaujímavé „vnútrokybernetické“ dosahy (výrazne rezonuje napr. v empirickej literárnej vede S. Schmidta). Zjednodušujúci „inžiniersky“ model komunikácie sa teda stal predmetom kritiky i v rámci samotnej kyberneti-ky (detailnejšie von Foerster, 2016, 119 – 128), v jej rámci sa postupne utváral i opozičný tábor, rozpracúvajúci tzv. „kybernetiku druhého stupňa“. Hlavné princípy „kybernetiky druhého stupňa“ kondenzovane predstavujú Heylingen – Joslyn (2001, s. 4 – 5) takto: „Kybernetika se od svého vzniku zabývá podobno-stmi mezi autonomními, živými systémy a stroji. V poválečném období vedla fascinace z nových kontrolních a počítačových technologií k preferenci inženýr-ského přístupu, v němž stvořitel systému určuje, co bude systém dělat (zvýraz-nil M. G.). Poté, co se systémy řízení počítačové technologie rozvinuly v samo-statné obory, cítila kybernetická obec potřebu se vůči těmto oborům vymezit. Bylo třeba se jasně vymezit vůči těmto mechanistickým přístupům, a to předev-ším kladením důrazu na autonomii, sebeorganizaci, teorii poznání a roli pozorovatele při modelování systémů. Začátkem 70. let se tento přístup prosadil jako kybernetika druhého řádu. Počátek tohoto oboru tkví v uvědomění, že naše zna-lost systémů je tvořena našimi zjednodušenými výklady těchto systémů – jejich modely, které nutně ignorují takové vlastnosti systémů, které jsou pro účel, k němuž byl model stvořen, nepodstatné. Proto je nutné oddělit vlastnosti sys-témů od vlastností jejich modelů, které jsou dány námi, jejich stvořiteli. Inže-nýr pracující s mechanickým systémem zná téměř ve všech případech přesně jeho vnitřní strukturu, a tím i jeho chování, a proto pomíjí rozdíl mezi systé-mem a jeho modelem. Pracuje tak, jako by model byl systémem samotným (zvýraznil M. G.). Dále zkoumá takový inženýr, neboli „kybernetik prvního řá-du“, systém tak, jako by byl pasivní, objektivně danou věcí, kterou lze nezávisle pozorovat, s níž lze svobodně zacházet a kterou je možné libovolně rozebrat. Kybernetik druhého řádu pracující s organismem nebo sociálním systémem po-zvažuje systém za subjekt s vlastními právy, interagující s jinými subjekty a samo-zřejmě i s pozorovatelem. Kvantová mechanika nás naučila, že pozorovaný ob-jekt a pozorovatel nelze od sebe oddělit a výsledek pozorování je výsledkem jejich vzájemné interakce. Pozorovatel sám se stává kybernetickým systémem, který se snaží vytvořit model jiného kybernetického systému. Abychom se mohli tímto jevem zabývat, potřebujeme „kybernetiku kybernetiky“, tj. „metakyberneti-ku“ nebo-li kybernetiku „druhého řádu“. Tento důraz kybernetiků na epistemo-logickou, psychologickou a sociální rovinu byl vítaným doplňkem redukionalis-

byť v rámci tohto modelu rozoznaný ako vážny, je zníženie či odstránenie prípadného skresľujúceho „šumu“ a túto (predovšetkým technicky riešiteľnú) záležitosť možno s dôverou zveriť hlavne technikom (technokratom).

Podľa Onga práve chirografické (na písme založené) kultúry vo väčšej miere ako orálne považujú reč za niečo, čo má špecificky „informačný“ charakter¹¹, na rozdiel od kultúr orálnych, pre ktoré

tických prístupů, které převládaly v důsledku významného vědeckého pokroku, a inženýrských přístupů této doby...“ (Heylingen – Joslyn, 2001, s. 4).

¹¹ Archaické orálne slovo (na rozdiel od svojho následníka, „textualizovaného“, písaného či tlačeného slova) bolo otvorené a zreteľne performatívne, akustické. Bolo totiž vždy a veľmi zreteľne aj ľudským výkonom, konaním, akciou. No tlačené/písané (teda už vizualizované, vďaka tomu fixované, skladovateľné a ľahšie posielateľné) slovo však už v jeho „textualite“ možno vnímať skôr inak, teda ako svojbytnú, od človeka oddeliteľnú a s človekom už ani nespájanú „informáciu“, pevne usídlenú v texte, prípadne pohybujúcu sa rôznymi komunikačnými „kanálmi“. Podľa Onga slová (chápané celkom apriórne a nerefektovane ako napísané, teda ako súčasť grafolektu) práve z týchto dôvodov, v úplnom súlade s našou „textualistickou“ mentalitou, máme sklon vnímať ako viditeľné označenia, ako akési popísané či vytlačené „visačky“ (teda vlastne prototypové „informácie“), pevne pripojené k pomenovávanému predmetu (vzťahujúce sa preto už viac a hlbšie na samotný označený predmet ako na ľudský „priliepač“). Tento kolektívne zdieľaný pocit, táto základná mentálna naladenosť (výdatne živená hlavne v časoch dominancie tlačeného slova aj prevládajúcou mediálnou praxou) zvlášť žičila vytvoreniu dnes vplyvnej „ideológie čisto informatívnej reči“ (Cappuro, 2003, online). Tá sa prejavuje, okrem iného, v ignorovaní rétorických, poetických či biologických koreňov ľudského „jazykovania“ (termín Maturanu a Varelu, 2016). Cappuro si, v súvislosti so svojou zaujímavou argumentovanou revíziou modelu „informačného človeka“ v informačnej vede, pozorne všimá viaceré typicky deficitné, no veľmi obľúbené a vplyvné definície informácie, generované práve na báze tejto podľa neho „naivnej“ ideológie: „... informácie ztratila své spojení s lidským světem a začala být aplikována jako víceméně dostatečná *metafora* (zvýraznil M. G.) pro všechny druhy procesů, v nichž se něco přeměňuje nebo je informováno. Díky zprostředkování kybernetikou a počítačovou vědou došlo k inflačnímu pronikání tohoto termínu do mnoha věd (např. fyziky, biologie, psychologie, sociologie). Výsledkem byla zmatená diskuse... Nástup informační vědy vedl ještě více k nárůstu tohoto chaosu. Schrader [1986, s. 179] napočítal v našem oboru okolo 134 teorií informace. Současně si povšimnul, že náplň našeho oboru je na jedné straně definována jako upřesňování termínu informace, ale na druhé straně je téměř bez zmínky o zápo-

je reč skôr **akčným prejavom**, spôsobom, ako niečo urobiť niekomu inému (Ong, 2006, s. 196; poznamenávame, že tento postreh pravdepodobne platí, sice v zmenšenom rozsahu, aj pre „sekundárne orálne“ gramotné kultúry znovuobjavujúce – aj vďaka novej mediálnej praxi? – predtým skryté performatívne, teda akčné, nelen úzko „informačné“ rozmery reči¹²). Textualistický sklon zdô-

rné formě, dezinformaci, a jejich derivátech: „lži, propagandě, překrucování, pomluvě, klamu, halucinaci, iluzi, omylu, zatajování, zkreslování, přikrašlování, insinuaci, podvodu“. To vede k „naivnímu modelu ‚informačního‘ člověka, který někdy nabývá formy rozhodujícího se nebo nepředpověditelného člověka“ (Cappuro, 2003, online). Liessmann upozorňuje aj na ďalší podstatný komponent tejto ideológie: „*Informační společnost sama sebe ... motivuje nejen mýty efektivnosti a urychlení, ale i sociálním tlakem k přijímání informací, který se rovná morálnímu imperativu – aniž by se potvrzovala jednota informace a poznání*“ (Liessmann, 2013, s. 47).

¹² Zaujímavé impulzy k alternatívemu, teda nie čisto „informačnému“ (textualistickému) vnímaniu povahy ľudských komunikačných procesov formuloval aj sociológ P. Bourdieu. Spochybnil etablovaný „čistý“ lingvistický model rečovej komunikácie, ktorý má, poznamenávame, veľa podobností s vyššie spomenutým „inžinierskym prístupom“ a obvykle býva konceptualizovaný ako jednoduchý dátový prenos: „*Jedině zcela nepoužitelný voják (nebo „čistý“ lingvista) si může myslet, že by mohl dávat rozkazy svému kapitánovi*“ (Bourdieu, 2014, s. 49). Podľa Bourdieua je nutné brať do úvahy, okrem samotných používaných „čistých“ slov (ktorých sémantika je podľa tohto modelu stabilizovaná a vyčerpávajúco osvetlená v slovníkoch), napr. aj to, či je na ne „*cílové publikum pripraveno a ochotno je přijmout... Na to zapominají lingvisté, když po Austinově vzoru hledají „ilokuční sílu“, již někdy promluva má, v samotných slovech*“ (Bourdieu, 2014, s. 81). „*Zkoumání performativních výpovědí, jak jej zahájil J. L. Austin, nelze završit na poli lingvistiky...*“ (Bourdieu, 2014, s. 47), akákoľvek „slovná mágia“ totiž môže pôsobiť, len ak sú súbežne vytvorené nutné „*podmienky zdanu ... kdokoli chce se **zdarem** přistoupit ke křtu lodi nebo dítěte, musí být k tomu **způsobit**... lingvisté se vynasnažili využít kolísání Austinovi definice performativu jako záminky, jak problém, před který je Austin postavil, nechat zmizet a vrátit se ke striktně lingvistické definici*“ (Bourdieu, 2014, s. 47). Neudržateľná, no mnohými lingvistami obľúbená predstava stabilného významu prítomného v slovách však tradične od takého širších „podmienok úspechu“ komunikačných procesov abstrahuje. Neberie do úvahy ani mocenské asymetrie, ani prípadné symbolické násillie, ktorým býva ľudská komunikácia takmer vždy prestúpená (beznátlaková komunikácia je skôr vznešený ideál ako bežná realita). „Čistí“ lingvisti, v snahe uchovať platnosť konceptu stabilizovaných významov

razňovať viac „informačný“ (ako „akčný“) charakter reči žičí (po pri iných sporných účinkoch na ľudské myslenie) aj utváraníu či šíreníu „naivného modelu“ informačného človeka (Cappuro, 2003, online).¹³

Ong včasne zachytil kognitívny obrat v lingvistike a participoval na ňom, jeho myslenie je do veľkej miery súbežné s mys-

fixovaných buď priamo v slovách, alebo vo vzťahoch medzi slovami vo vnútri určitého ohraničeného textu, obvykle „*přisuzují právo odsunout rozbor společenských podmínek fungování performativních výpovědí stranou*“ (Bourdieu, 2014, s. 47). Tento sklon najprv „očistiť“, purifikovať text ako možný predmet výskumu od mätúcich prímiesí a „netextového“ okolia metodologicky spája „čistých“ lingvistov s ortodoxnými „textualistami“ v literárnej vede. Podľa Bourdieua: „*Jazyková směna – tj. komunikační vztah mezi emitentem a recipientem, založená na šifraci a dešifraci, tedy na uplatnění jistého kódu nebo generativní kompetence – ... se realizuje v určitém symbolickém silovém vztahu mezi výrob- cem (vybaveným jazykovým kapitálem) a spotřebitelem (či trhem) a dokáže zajis- tit určitý hmotný nebo symbolický zisk. Jinými slovy, promluvy nepředstavují pouze (leđa výjimečně) znaky určené k pochopení a dešifraci. Jsou to také znaky bohatství, které mají být ohodnoceny a oceňovány, a znaky autority, které si mají získat víru a poslušnost. I mimo literární a specificky poetické užití jazyka se v každodenní existenci stává jen vzácně, aby jazyk fungoval jako čistě komuni- kační nástroj: snaha o maximalizaci informačního výnosu je exkluzivním cílem jazykové produkce jen výjimečně a čistě instrumentální užívání jazyka, jež je pro ni nutné, se obvykle dostává do sporu s (ponejvíce nereflektovaným) úsilím o symbolický zisk*“ (Bourdieu, 2014, s. 41). Potrubný model komunikácie teda osvetľuje len dosť malú, veľmi špeciálnu podmnožinu ľudských komunikačných aktov a očividne zlyháva v množstve ďalších prípadov. Ilustračný príklad: „*Kdo- koli může ve veřejném prostoru zvolat: „Vyhlašuji všeobecnou mobilizaci.“ Vi- nou absence potřebné autority se nemůže jednat o akt, a tedy jde o pouhá slova – o pošetilé hlčení, dětinské či bláznivé žvatláni*“ (Bourdieu, 2014, s. 48). Komu- nikačne neúčinné konanie tohto typu možno vzťahovať aj na komplexnejšie for- my nevydarenej (či nedariacej sa) literárnej komunikácie. Takto kontextované zvolanie/text nemá patričnú potenciú iritovať, nemôže preto pôsobiť na komu- nikačných partnerov ako plnovýznamová perturbancia spúšťajúca v nich pozorova- teľné štrukturálne zmeny.

¹³ V mnohom symetricky, no iným spôsobom a z iných východísk novodobý „kult informácií“ kritizuje aj Theodore Roszak v knihe pod príznačným názvom *The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking* (1986; v preklade *Kult informácie: Počítačový folklór a pravé umenie myslenia*).

lením kognitívnych lingvistov, pretože v mnohom podnetne – na pôde literárnej vedy – reflektuje (alebo aj anticipuje) ich hlavné zistenia. Triádu kľúčových kognitivistických téz zhŕňa kondenzo- vane Capra (s. 71): myseľ je vo svojej podstate „vtelená“, mysle- nie sa z väčšej časti odohráva na **nevedomej** úrovni, abstraktné koncepty majú do veľkej miery **metaforickú** povahu. Ong rozvíja hlavne to posledné zistenie o univerzálnej, predtým podceňovanej metaforickosti ľudského poznávania, vzťahuje ho pomerne radikál- ne i na dlhý čas bezproblémovo fungujúci (a preto ani dlhodob- neproblematizovaný) „mediálny/potrubný model“ komunikácie.

Kognitívny prístup na báze týchto zistení tiež obnažuje problé- mové miesta obvykle bezvýhradne a nereflektovane prijímaného „mediálneho modelu“ komunikácie. Vníma ho ako konceptuálne „utkaný“ z viacerých telesne ukotvených metafor. Základná (intui- tívne ľahko až komfortne prijateľná) je preň metafora schránky (nádoby), v ktorej je obsiahnutá správa, význam. Hydraulické mo- dely a elektrotechnika postupne rozšírili tento model o predstavu kanála, linky či potrubia, ktoré prenášajú správy. Práve z týchto metaforických zložiek vznikol klasický model komunikácie ako „prenosu správ“, podľa ktorého vysielač kóduje správu v znako- vom systéme, tú potom prenáša kanál so všetkými rušivými vplyv- mi k príjemcovi, ktorý ju pomocou toho istého znakového systému dekoduje. Z neho nutne plynú niekolo všeobecne prijímaných vnútorné prepojených tvrdení, týkajúcich sa charakteru, možnosti a aj obmedzení ľudského poznávania (spoluvytvárajúcich naivný model „informačného človeka“). Kognitívisti však viaceré z nich podrobujú presvedčivej kritike (symetrickej či kompatibilnej s On- govým myslením), ide hlavne o problematizovanie tvrdení, že člo- vek je vlastne niečo ako „informačný procesor“ a poznanie je vlast- ne len narábanie s abstraktnými symbolmi (obsiahnutými a vylože- nými v príslušnom grafolekte).

V rámci každodenného bežného i expertného myslenia dominuje predstava, že komunikácia využíva akýsi kanál či potrubie na prenos jednotiek určitého materiálu, ktorý označujeme ako informácie. „Príbeh komunikácie“ sme si navykli chápať pomocou projekcie z príbehu telesného úkonu, konkrétne manipulácie s predmetom v štýle: Jedna osoba (hovoriaci) dáva fyzický predmet (význam) do nádoby (jazyka) a posieľa ho kanálom inej osobe (prijímateľovi), ktorý potom otvorí nádobu (jazyk), vytiahne predmet (význam), aby ho mohol mať – t. j. poznať ho. (Turner, 2005, s. 63). Príbeh teda vyrastá z troch konceptuálnych metafor: Myšlienky (alebo významy) sú objekty. Jazykové výrazy sú nádoby. Komunikácia je posielanie (Lakoff – Johnson, 2002, s. 22).

Tento metaforický koncept tvorí pozadie množstva úctyhodne starých (pri pozornejšom pohľade vždy metaforických) výrazov o jazyku, využívame ho, keď napr. hovoríme: „podať myšlienku“, „poskytnúť argument“, „mať nápad“, „prázdne slová“ a i. Koncept však zároveň maskuje isté, pre niektorých expertov v niektorých situáciách možno aj podstatné aspekty ľudského komunikačného procesu, ak napr. význam vnímame len ako „predmet uložený v nádobe“, môžeme tým niekedy aj veľa strácať. Kognitívisti v snahe testovať iné modely „potrubný model“ komunikácie doslova „rozniesli na kopytách“, v mnohom analogický konštruktivistický komunikačný model napr. vychádza z názoru, že živé systémy sú operačne a informačne uzavreté a všetky informácie, ktoré sa vnútri systému spracovávajú, v skutočnosti vytvárajú živé systémy až v procese svojej vlastnej kognície.

Ľudský svet (teda aj svet nás, literárnovedných expertov, obvykle skôr opatrne zvažujúcich použitie akýchkoľvek zreteľne metaforicky pôsobiacich výrazov) je podľa týchto zistení literárnejší a hlavne poetickejší, ako sme si donedávna mysleli. Môžeme v ňom preto nadávať na ukrývajúcu sa metaforu či zárodočný prí-

beh aj tam, kde by sme to sotva čakali. Veľká časť nášho (aj expertného) myslenia má stále odhaliteľný metaforický charakter, pričom väčšinu primárnych metafor si osvojujeme celkom automaticky a nevedome už v ranom detstve (napr. v základných telesných skúsenostiach). Preto môže byť celkom inšpiratívne, ak prijmeme dobre mienené kognitivistické napomenutia typu: Neustále považujeme za dôležité uvedomovať si, že spôsob nazerania na svet, v ktorom sme boli vychovaní, nie je spôsobom jediným a že je možné vidieť za medze „právdy“ našej kultúry (Lakoff – Johnson, 2002). Môže to platiť aj pre rozvinuté a prepracované epistemické kultúry konkrétnych vedeckých komunit, ktoré sa však niekedy rady uzamykajú v prácne ustálenom hermetickom odbornom sociolekte ako v akejsi „komfortnej zóne“.¹⁴

Metafora je pre väčšinu ľudí iba prostriedkom básnickej obraznosti a rečníckych obrátov, teda javom jazyka skôr neobvyklého

¹⁴ Zima v podobnej súvislosti uvádza: „V literárnej vede a v iných sociálnych vedách sa stále častejšie ukazuje, že poznatky už nie je možné získavať monologicky vytváraním nového hermetického sociolektu, ale iba dialogicky sprostredkovaním medzi heterogénnymi diskurzmi, ktorých názorová rozdielnosť je nemej dôležitá ako ich konsenzus. Oponuje totiž monológovi a rozbieha predsudky alebo doxy, ktoré si jednotlivé jazykové skupiny neustále vytvárajú“ (Zima, 1998, s. 407). Pre Zimu je „ďaleko podnetnejšie overovanie výrokov, ktoré existujú medzi heterogénnymi skupinami, sociolektmi a ich diskurzmi“ a ktoré on označuje „ako interdiskurzívne overovanie alebo ako interdiskurzívny dialóg“. Ide mu o to, „aby bol dialogicky prelomený kolektívny narcizmus, ktorý hovorí z každého sociolektu a ktorý členov skupiny úplne spútava, a aby bol inscenovaný skutočný dialóg, ktorý by nebol zakukleným monológom (t. j. „samomluvou“ vo vnútri skupiny)“ (Zima, 1998, s. 402). Zima považuje „intersubjektívny“ dialóg, teda kritické overovanie hypotéz v rámci homogénnej skupiny vedcov, za úplne nedostačujúci: debata potvrdzuje – prinajmenšom svojou tendenciou – odborné a ideologické hodnotové sudy a predsudky zúčastnených. Podstatne plodnejší sa mu preto zdá „interdiskurzívny dialóg medzi rôznymi sociolektmi, ktorý zásadne spochybňuje odborné a ideologické predsudky“ (Zima, 1998, s. 382). Pre tému dnešnej konferencie môže byť, domnievame sa, produktívne vstúpiť do práve takéhoto dialógu aj s kognitivistickým, konštruktivistickým či mediálne orientovaným myslením, ktoré zatiaľ nemá v slovenskej literárnej vede ani príliš dlhú tradíciu, ani ustálenú inštitucionálnu bázu.

ako obvyklého, je teda skôr vecou slov ako myslenia a konania (Lakoff – Johnson, 2002, s. 15). Väčšina ľudí (včítane expertov) si preto myslí, že sa bez metafor zaobíde (ľudsky charakteristická metaforickosť samotných myšlienkových procesov sa teda môže ukrývať a aj sa často ukrýva ako „slepá škvrna“ nášho sebavnímania). Príbeh a metafora považované za literárne, a teda nepodstatné (napr. aj zásluhou vplyvných koncepcií formalizmu, kde sa len špecifickému „básnickému jazyku“ pripísala funkcia „ozvlášťňovania“ vnímania), začali však byť v kognitivistickom myslení vnímané ako základná kognitívna činnosť. „Literárne myslenie“ (teda myslenie v príbehoch/parabolách, metaforách) dokonca podľa M. Turnera (2005) predchádza mysleniu ako takému.

Náš zvyčajný pojmový systém, v rámci ktorého myslíme a konáme, má teda podľa dosť presvedčivo argumentovaných zistení kognitivistov či Onga vo svojej podstate metaforickú povahu. Tá sa týka aj expertného jazykového modelovania procesov literárnej komunikácie, ani tu teda „... nemožno ignorovať konceptuálne metaforu. Musia byť starostlivo preštudované. Treba zistiť, kedy je metafora užitočná pre myslenie, kedy je rozhodujúca pre myslenie a kedy je zavádzajúca. Konceptuálna metafora môže byť všetkými tromi prípadmi.“ (Lakoff; citované podľa Kuzmíková, 2014, s. 71).

Metaforu, z ktorých bol utkaný „potrubný“ (či „mediálny“) model komunikácie, boli nepochybne veľmi dlho užitočné (v dobe rozkvetu textualistického myslenia), sú stále rozhodujúce (textualizmus je stále produktívnym spôsobom myslenia), avšak zisťujeme, a to aj vďaka Ongovi či citovaným kognitivistom a konštruktivistom, že sú či môžu byť v niečom aj zavádzajúce, že je teda stále aktuálne experimentovať s hľadaním nových metafor (a ak nám to momentálne príliš nejde, čo je napr. celkom očividne aj môj prípad, aspoň pozorne sledovať veľkých „básnikov vedy“ v akcii a eklekticky spájať ich trblietavé koncepty do použiteľného tvaru). V tom-

to smere dnes už možno sledovať viacero zaujímavých literárno-vedných iniciatív.

S. Schmidt napr. komunikáciu nepovažuje za prenos myšlienok, ale za „rezonanciu“ dvoch systémov, pričom v situácii, keď dva systémy interagujú komunikačnými prostriedkami, nedochádza k žiadnemu prenosu informácie. Schmidtovmu literárnovednému uvažovaniu „kryje chrbát“ aj prepracovaný Luhmannov sociologický koncept, podľa ktorého jednotlivé médiá rozličnými, sebe vlastnými spôsobmi slúžia tvorbe a spracovaniu iritácie (teda nie sprostredkovaniu informácie!). Pojem iritácie v jeho konštruktivisticky rozšírenej teórii „operačne uzavretých“ systémov – teda pre „hotovú“ informáciu prichádzajúcu z prostredia v zásade „nepriepustných“ – označuje formu, s ktorou systém môže vytvoriť rezonanciu vo vzťahu k udalostiam vonkajšieho sveta. Iba masívne a opakované iritácie sú spracovávané vnútri iritovaného systému ako informácie (Luhmann, 2014).

Podľa v mnohom symetricky argumentovaných zistení kognitivistu Marka Turnera význam je živý, aktívny, dynamický, vytvorený na konkrétne účely, nie je to **predmet**, ale **proces** projekcie, spájania, vzťahov, miešania, zjednocovania naprieč početnými priestormi. Význam je teda vždy parabolický a literárny (Turner, 2005, s. 82).

V pozadí tohto typu uvažovania stojí Maturanova a Varelova (2016) biológia poznania so svojou základnou tézou, že živé systémy sú vždy aj kognitívne systémy. Prostredie len spúšťa štruktúrne zmeny v ich vnútri, nešpecifikuje ich ani ich neriadi (živé systémy teda nemožno riadiť, možno ich skôr „narušiť“, živé systémy si totiž ponechávajú „slobodu“ rozhodovať o tom, ktoré podnety len zaregistrujú a ktorými sa nechajú narušiť). Živé systémy odpovedajú len na malú časť podnetov, ktorým sú vystavené, môžeme napr. vidieť alebo počuť len v určitom rozmedzí frekvencií.

Predstava informácie ako objektívnej vlastnosti nezávisle existujúceho sveta je tu v princípe odmietaná. Maturana s Varelom spochybňujú myšlienku, že svet je dopredu daný a že poznanie je reprezentáciou, odmietajú myšlienku, že vo svete existuje hotová informácia a že je „extrahovaná“ z prostredia kognitívnym systémom. Komunikácia preto nie je pre nich prenosom informácie, ale skôr koordináciou konaní, vzájomným štruktúrnym prepájaním, „spriahaním“ sa komunikujúcich systémov. Informácia teda nie je niečo, čo je najprv „tam vonku“ (teda napr. v texte) a je následne prijímané mozgom ako hotové, ale je vytváraná iba a len vnútri systému ako odpoveď na niektoré iritácie (pôsobiace ako tzv. perturbácie) a táto odpoveď vzniká obvykle až po dosť komplikovanej internej „rodinnej hádke“ vnútri systému.

Dnes teda už máme na výber medzi viacerými prepracovanými modelmi komunikácie. Môžeme voliť napr. (podľa Cappura značne naivnú) predstavu sveta „informačných“ ľudí ako sveta zreteľne ohraničených („zapuzdrených“) indivíduí poprepájaných/zosieťovaných informačnými kanálmi (či akými „telefónnymi linkami“), ktorými voľne poletujú „balíky“ životodarných informácií, teda sveta „informačnej spoločnosti“ ohrozovaného azda iba technicky odstrániteľným „šumom“. Alternatívou je model iného sveta, sveta kognitivistov, konštruktivistov či Onga, v ktorom je nám umožnené vzájomne sa iritovať komunikačnými prostriedkami (napr. písanými či tlačenými textmi, ale nielen nimi). Niektoré komunikačné prostriedky (určite nie všetky, ide totiž o dosť vzácny a nepravdepodobný jav) občas „relativizujú naše vnútorné autoreferencie a operatívnu uzavretosť“ (Schmidt, 2008, s. 13) a v niektorých šťastných prípadoch nám preto umožnia súznieť, rezonovať, koordinovať svoje konanie v rámci viac alebo menej veľkolepej „choreografie“ ľudského spolubytia.

V rámci myšlienkových prúdov, z ktorých tu vychádzame, sa postupne vyprofiloval vnútorné prepojený zhluk iritujúcich téz (ktorý by sa azda raz mohol sformovať aj do trblietavých a elegantných, širšie prijateľných konceptuálnych metafor konkurujúcich „potrubnému“ modelu, použiteľných napr. v rámci školského systému, nateraz však ničím takým nedisponujeme). Keďže tieto tézy sú spoločným vlastníctvom viacerých prúdov nielen literárno-vedného myslenia, predstavíme (či zopakujeme) ich v systematicky zatiaľ skôr len chabo prepojenom celku (skôr tušíme, ako vieme dokázať, že kognitivisti, konštruktivistí, mediálni teoretici typu W. Onga alebo „cappurovsky“ zmýšľajúci „angeletici“ by raz mohli fungovať aj v spoločnom zovretejšom formáte či v rámci spoločne prijatej terminológie nejakej budúcej vedeckej školy).

A teraz už k jednotlivým tézám:

Literatúra už nie je umiestniteľná v domnele nadčasovom, ľahko „fixovateľnom“ objekte textu, ale je to komunikačný proces, (empiricky) pozorovateľný len ako proces „literárnych konaní“ (S. Schmidt), centrovaných obvykle (no nie bezvýnimčne a navždy) okolo písaného textu. V ňom čitateľovi/poslucháčovi/divákovi prináleží dôležitá, priam konštitutívna úloha. Aktívny model čitateľa (čítania) sa zakladá na oddelení jazykového materiálu (textu) od komunikátu ako priradeného významu (na oddelení textu od významu zvlášť nástojí Schmidt, podľa neho fundamentálne oddelenie textu od významu je stále podceňované a nie je ešte systematicky prepracované).

Bežná metafora mediálnych ponúk ako vzájomne zameniteľných čisto „úložných“ médií nie je presná, jednotlivé mediálne ponuky zvláštnym a odlišným spôsobom formujú/iritujú naše myslenie. Texty nefungujú ako zásobárne významu, pretože komunikácia nie je iba jednoduchý transfer významu (teda dátový prenos). (NÜNNING (ed.), 2006, s. 663; Ong, 2006; McLuhan, 2011).

Literatúra nie je záležitosť iba písaného či tlačeného textu, je to jedna z hlavných kognitívnych štruktúr, ktorá pôsobí na všetko ľudské myslenie a činnosti vrátane každodenného jazyka rovnako ako aj jazyka básnického. Naša myseľ je vo svojej podstate literárna a naše poznanie je z veľkej časti organizované do príbehov. Literatúra v kognitivistickej perspektíve prestáva byť svojbytným útvarom, ktorý musíme skúmať iba v jeho vlastných zákonitostiach. Literárna myseľ nie je zvláštnym druhom myslenia, je to naše základné myslenie. Texty preto nedeterminujú vytváranie významov, tvoria iba jeden faktor medzi mnohými inými, ktoré sa podieľajú na procese konštrukcie významu (Turner, 2005).

Možno je už čas odmietnuť naivnú ideológiu čisto „informatívnej“ reči, táto rozšírená ideológia, vybudovaná na metaforách zo sveta počítačov a elektronických zariadení, ktorá sa prejavuje v ignorovaní rétorických a poetických koreňov jazyka, nám napr. znemožňuje *„rozpoznání protkanosti informace a dezinformace jako existenciální dimenze, tj. jako specificky lidského způsobu sdílení otevřenosti světa s jinými“* (Cappuro, 2003, online). Je čas odmietnuť aj na nej stojaci naivný model „informačného človeka“ (Cappuro, online) ako dlhodobo využívaný, no falošný pevný bod nášho myslenia. Je možno čas prehodnotiť populárny grandiózny obraz/sebaobraz súčasného človeka, ktorý vďaka dokonalejším informačno-komunikačným technológiám (IKT) v podstate na spôsob počítačov bezproblémovo a hravo konzumuje povinne mohutné (a stále sa zväčšujúce) porcie „šumom“ čoraz menej znečisťovaných informácií (ako „vstupy“), aby na ich základe následne robil ekonomicky racionálne rozhodnutia či generoval ako „ľudský zdroj“ aktívne zapojený do „globálneho konkurenčného boja“ prínosné a predajné „inovácie“ (teda neustále rastúce ekonomicky zhodnotiteľné „výstupy“). Táto zjednodušujúca predstava sa spája s množstvom pri hlbšom skúmaní neudržateľných naivne apriór-

ných presvedčení, napr. aj s tým, že lož, manipulácia či mocenská asymetria už nie sú problémom nášho postupne stále viac racionalizovaného, purifikovaného, „postideologického“, zosieťovaného, ekonomizovaného a depolitizovaného sveta, ktorého chod hladko garantujú výborne informovaní technokrati. K veľkým paradoxom našej dnešnej „informačnej spoločnosti“ (budovanej na tejto a aj iných symetrických ideologických predstavách) patrí i to, že síce rozhodne deklarujeme, že lož chceme morálne i politicky potláčať (Liessmann, 2013, s. 64), zároveň ju však v neuhasínajúcej ľudskej túžbe páčiť sa či predať sa bohato využívame (včítane našich lídrov aspirujúcich na múdrosť a siahajúcich po vláde), a to bez toho, že by sme napr. cítili nejakú výraznejšiu potrebu fenomén ľži zahrnúť do našich preferovaných, v školách i vo vzdelávacích politikách bohato využívaných definícií informácie. Liessmann upozorňuje na to, koľko klamu a podvodu musí obsahovať každá PR stránka, aby bola úspešná – práve v takéto stratégie, nutne spojené so lžou, však dnes dúfame ako v „elixíry moderného života“. Obrovská a stále rastúca oblasť reklamy, marketingu a PR nemusí byť potom vnímaná len ako záležitosť vzrastajúceho „informovania“, plne kompatibilného s naivnou ideológiou čisto informačnej reči, ktorá jej „kryje chrbát“. Z takéhoto „liessmannovského“ uhla pohľadu sa celá záležitosť môže javiť skôr ako gigantická mašinéria ľži. Presvedčovacie úsilie množstva marketingových oddelení nie je motivované iba nevinnou a čistou snahou informovať, ako sa to často veľmi zjednodušene a vcelku úspešne deklaruje. Ideológia „čisto informačnej reči“ nielen tento, ale aj mnohé iné javy ľudského sveta skôr zahmlieva ako objasňuje. Je vystavaná na väčšinou nereflektovanej metaforike ťažiacej zo sveta strojov a počítačov a z veľkej časti tkvie v ignorovaní podstatne zložitejších

(rétorických a poetických) koreňov ľudského jazyka a s ním neodlučiteľne spojeného ľudského myslenia.¹⁵

Niekde tu, teda na prahu už opäť nepoznaného (predtým zdanlivo poznaného) sveta ľudských „komunikatívnych konaní“, kam nás zaviedli citovaní autori, aktuálne „tápame“ (či spolutápame), a to v snahe prijateľným (a v rámci možnosti azda aj produktívnym) spôsobom definovať, čo je to text, čo je to informácia, čo je to komunikácia. Tento predtým už dôkladne „osvetlený“ priestor sa, ak unikneme niekoľkým zdanlivo nespochybniteľným pravdám, totiž znovu ponorí do nepreniknuteľného šera a stane sa veľkou epistemicou výzvou.

Ako jeden z majákov svetielkujúcich v týchto temnotách sa nám aktuálne javí svojský pokus R. Cappura¹⁶. Ten ponúka možnú od-

¹⁵ Človek, na rozdiel od počítača, prostredníctvom jazyka „neodovzdáva informácie“ v tradičnom ponímaní „potrubnej metafory komunikácie“, teda v štýle: „Jedna osoba, hlučící, dává fyzický předmět (význam) do nádoby (jazyka) a posílá ho kanálem jiné osobě (příjemci), který potom otevře nádobu (jazyk), vytáhne předmět (význam), aby ho mohl mít – tj. znát ho“ (Turner, 2005, 2005, s. 63.). Od básnika k poslucháčovi nevedie „informačný kanál prenášajúci dáta“, metaforická predstava – model, že ľudská komunikácia využíva akýsi kanál (či potrubie) na prenos jednotiek určitého materiálu, ktorý označujeme ako informácie, nie je práve šťastná a už ani jediná, je totiž v mnohom zavádzajúca, aj keď je nesmierne vplyvná.

¹⁶ Rafael Capurro je považovaný za iniciátora tzv. „angeletického obratu“ rozvíjajúceho a radikalizujúceho viaceré aspekty „hermeneutického obratu“. V centre jeho úvah už nie je informácia odtrhnutelná a metodicky odtrhaná od človeka, ale špecificky ľudská správa (grécky „angelia“) netotožná s informáciou a tiež posol (grécky „angelos“), od ktorého ju tiež nemožno odtrhať. Cappuro úplne rozrušuje tradičnú predstavu, že „znanosť je skladovaná v knihách či v databankách alebo na internetu“. Stručné dejiny zrodu angeletiky (ako prepracovanej alternatívy k informačným teóriám budovaným na potrubnom modeli komunikácie) skicuje Cappuro takto: „Později začal být rozdíl mezi informací a zprávou stále více zřejmý, zejména když jsem se pokoušel porozumět Shannonově teorii přenosu zpráv (!) a také značnému účinku digitálních zpráv od počátku internetu. Jeden důležitý rozdíl mezi oběma pojmy spočívá v tom, že informace je 'horizontální' pojem založený na autonomii subjektu, který se po ní ptá. Zpráva je něco, co přichází od ostatních: zprávu dostanu, ale nemohu se jí dožadovat,

poved' na otázku: ako zachrániť či v istom zmysle aj nahradiť úctyhodný starší koncept informácie (a teda i koncept textu vo vzťahu k informácii) po tom, ako bol dlhodobo využívaný „potrubný model komunikácie“ kritikou už dosť fatálne rozrušený či dokonca „roznosený na kopytách“. Azda relevantný Cappurov pokus zachrániť a nanovo sformovať to, čo z konceptu informácie po pustošivom kritickom „vyčfňaní“ viacerých tu citovaných autorov zostalo, znie takto: „*Informace v existenciálně-hermeneutickém smyslu znamená tematicky a situačně sdílet společný svět... Informace tudíž není koncovým produktem reprezentačního procesu či něčím přenášeným od jedné mysli k druhé, nebo něčím odděleným od zapouzdřené subjektivity, ale je existenciální dimenzí našeho bytí-na-světě-s-ostatními... Když říkáme: „ukládáme, vyhledáváme, vyměňujeme atd. informace“, chováme se jako kdyby (!) byla informace něčím tam venku. Ale naopak jsme to my, kdo je tam, sdílející běžný svět, a proto jsme schopni v procesu částečného odhalení explicitně s ostatními sdílet podmínky a limity našeho porozumění. Chápu termín informace v tomto existenciálním významu.*“ (Cappuro, 2003, online). Kdesi v tejto zóne sa odohrávajú aj ľudské literárne konania, vo vzťahu k nej bude treba možno nanovo osvetliť, čo je to text.

i tehdy, když říkám: 'prosim, pošlete mi zprávu', jsou to ti druzí, kteří se rozhodnou udělat to nebo ne. Zpráva je 'vertikální' či 'heteronomní' pojem. Dalším důležitým aspektem je rozdíl mezi 'nosičem' a 'poslem'. Oba jsou souvisejícími pojmy. Je však zapotřebí jemné analýzy, aby byly nalezeny odlišnosti..." (Cappuro, 2009, online); ďalšie publikácie autora sú voľne dostupné na: <<http://www.capurro.de/home-eng.html>>.

Použitá literatura:

BOURDIEU, P.: *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*. Praha: Karolinum 2014.

CAPURRO, R.: *Nad informační etikou a výzvami informační společnosti s Rafaellem Capurrem*. In: *IKAROS, elektronický časopis o informační společnosti*. 2009, roč. 13, č. 10; [online] [cit. 2017-01-20]. Dostupné na internetu: <<http://ikaros.cz/nad-informacni-etiku-a-vyzvami-informacni-spolecnosti-s-rafaelem-capurrem>>.

CAPURRO, R.: *Základy informační vědy. Revize a perspektivy*. In: *Národní knihovna. Knihovnická revue*. 2003, roč. 14, č. 3, s. 163 – 168. [online] [cit. 2017-01-20]. Dostupné na internetu: <<http://full-nkp.cz/nkkr/Nkkr0303/0303163.html>>.

KUZMÍKOVÁ, J. (ed.): *Literatúra v kognitívnych súvislostiach*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 2014.

FOERSTER, H. von – Pörksen, B.: *Pravda je vynález lhářů. Rozhovory skeptiků*. Praha: Pragma 2016.

GLEICK, J.: *Informace. Historie. Teorie. Záplava*. Praha: Argo/Dokořán 2013.

HAMAN, A.: *Literární věda dnes*. In: *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Ed: Vladimír Macura – Alice Jedličková. Brno: Host 2012, s. 9 – 35.

HEYLINGEN, F. – CLIFF, J.: *Kybernetika a kybernetika druhého řádu*. [online]. [citované 2017- 05-01]. Dostupné na internetu: <<https://systemika.gi.cz/record/1009/files/Kybernetika%20a%20kybernetika%20druheho%20radu.pdf?subformat=pdfa>>

JANČOVIČ, Ivan: *Interpretativismus a literární věda*. In: *Filozofia*, 2016, roč. 71, č. 8, s. 696 – 707.

LAKOFF, G. – Johnson, M.: *Metafora, kterými žijeme*. Brno: Host 2002.

LIESSMANN, K. P.: *Filosofie zakázaného vědění: Friedrich Nietzsche a černé stránky myšlení*. Praha: Academia 2013.

LIESSMANN, K. P.: *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia 2008.

LUHMANN, N.: *Realita masmédií*. Praha: Academia 2014.

MATURANA, H. R. – Varela, F. J.: *Strom poznání. Biologické základy lidského rozumu*. Praha: Portál 2016.

MCLUHAN, M.: *Jak rozumět médiím*. Praha: Mladá fronta 2011.

MERTL, J.: „Kvalifikační standardy lidských zdrojů“ aneb metafora v reformách českého vysokého školství. In: *Acta Politologica*, roč. 6, č. 1, s. 71 – 98. [online]. [citované 2015- 05-01]. Dostupné na internetu: <<http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00600.pdf>>

MIKULÁŠ, R.: *Stopy radikálního konstruktivismu v literární vědě*. In: *Slovak Review*, 2005, roč. 14, č. 1, s. 23 – 24.

NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host 2006.

ONG, W.: *Technologizace slova: mluvená a psaná řeč*. Praha: Karolinum 2006.

PARRY, M.: *The making of homeric verse*. Oxford: Clarendon Press 1971.

PETRÍK, V.: *Kapitalismus mi ide dost' na nervy*. In: *Pravda*, 06. 03. 2014 [online]. [citované 2015- 05-01]. Dostupné na internetu: <http://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/310723-vladimir-petrik-kapitalizmus-mi-ide-dost-na-nervy/>

PETRUSEK, M.: *Univerzity v epoše tzv. spoločnosť viedění*. In: *AULA*, roč. 13, č. 2 / 2005, s. 13 – 19. [online]. [citované 2015- 05- 01]. Dostupné na internete: <<http://www.csvs.cz/aula/clanky/04-2005-2-univerzity%20-v-epose.pdf>>

ROSZAK, T.: *The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking*. New York: Pantheon 1986.

SABOL, J.: *Symetria a asymetria v jazyku*. In: Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Slančová, D. (eds.): *Vídy jazyka a jazykovedy*. Prešov: Prešovská univerzita 2011, s. 31 – 40.

SEDOVÁ, T. – ŠUCH, J. – ŠEDÍK, M. – JANČOVIČ, I.: *Podoby interpretácie*. Bratislava: VEDA 2016.

SCHMIDT, S. J.: *Interpretace: posvátná kráva, nebo nutnost*. In: *ALUZE – Revue pro literaturu, filozofii a jiné* [online]. [citované 2015-05-01]. Dostupné na internete: <http://aluze.cz/2013_01/revue.php>

SCHMIDT, S. J.: *Přesahování literatury. Od literární vědy k mediální kulturní vědě*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.

SCHMIDT, S. J.: *Mediální kulturní věda*. In: NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host 2006, s. 490 – 492.

SCHMIDT, S. J.: *Od literárnej komunikácie k literárnemu systému. „Systém“ a „pozorovateľ“*. Dva kľúčové koncepty (budúcej) literárnej vedy. In: *World literature studies*, roč. 6(23), č. 3, s. 5 – 21.

SLÁDEK, Ondřej (ed. et al.): *Performance – performativita*. Praha: Ústav pro českou literaturu 2010.

„*Slam poetry (Literárny stan Martinus sk, Bažant Pohoda 2013)*“ [2017-10-01]. Dostupné na internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=qVbNQcACnwg>>

SKOVAJSA, O.: *Nobelovka pro Dylana: od textu ke zpěvu a zase zpátky*. [online]. [citované 2015- 05-01]. Dostupné na internete: <<http://a2larm.cz/2016/10/nobelovka-pro-dylana-od-textu-ke-zpevu-a-zase-zpatky/>>

STRUCK, W.: *Svět médií*. In: *Úvod do literární vědy*. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha: Herrmann & synové 1999, s. 385 – 390.

RIEGER, S.: *Věda o literárním médiu – literární věda médií*. In: *Úvod do literární vědy*. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha: Herrmann & synové 1999, s. 391 – 403.

TURNER, M.: *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*. Brno: Host 2005.

Úvod do literární vědy. Uspořádali Miltos Pechlivanos, Stefan Rieger, Wolfgang Struck a Michael Weitz. Praha: Herrmann & synové 1999.

VAJDOVÁ, L. (et al.): *Kognitivní vědy a literatura (záznam z diskuse)*. In: *Slovak Review*, 2006, roč. 15, č. 1, s. 64 – 87.

ZIMA, P. V.: *Literární estetika*. Praha: Votobia 1995.

Text v kontextoch
(Text v interdisciplinárnych interpretáciách)
Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie

Editor: PhDr. Lukáš Šutor, PhD. *FF UPJŠ v Košiciach*

Recenzenti: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. *FF UPJŠ v Košiciach*
doc. ThLic. Jaroslav Brož, Th.D. S.S.L. *KTF UK*

Jazyková red.: Mgr. Lucia Jasinská, PhD. *FF UPJŠ v Košiciach*

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Odborné poradenstvo: Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach
Rok vydania: 2018
Náklad: 100
Rozsah strán: 310
Rozsah: 14 AH
Vydanie: prvé
Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

Účelová publikácia, nepredajná.

ISBN 978-80-8152-594-0